บทบาทของสตรีในวรรณคดีไทย : เงาสะท้อนกับความเป็นจริง
The Roles of Women in Thai Literature : Reflections and Realities

สุมาลี วีระวงศ์
Sumalie Weerawongse

บทคัดย่อ

นักวิชาการที่ใช้กรอบทัศนะตะวันตก มักเห็นว่าสตรีไทยในอดีตต่ำต้อยกว่าชาย และถูกจำกัดบทบาททางสังคมอย่างมาก แต่อันที่จริงถ้ากลับมาพิเคราะห์บทบาทของตัวละครหญิงในวรรณคดี ซึ่งถือได้ว่าเป็นเงาสะท้อนของความเป็นจริงในอดีตกาล เพราะเป็นภาพที่สอดคล้องกับภาพปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่าหญิงไทยในอดีตมีสถานะค่อนข้างทัดเทียมกับชาย เพียงแต่ต่างกันด้วยหน้าที่ที่แบ่งกันรับผิดชอบ คุณค่าของคนไม่ว่าหญิงหรือชาย ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถและระดับแห่งคุณธรรมเช่นเดียวกัน

Abstract

Many Thai scholars who hold Western concepts usually believe that Thai women in the past were considered inferior to men and played very limited social roles. However, female characters in Thai literature paint a different picture and historical evidences also reveals that the status of Thai women in the past was fairly equal to that of Thai men, the difference was in the duties which they shared according to their responsibilities. The worth of human beings, no matter women or men, depended equally on their knowledge, competence and ethical levels.

ถ้อยแถลง

บทความนี้ ปรับปรุงจากหัวข้อเสวนาที่ได้รับเชิญจากโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา ให้ไปร่วมกิจกรรมในวันอังคารที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2546 หลังจากพูดไปแล้วมีผู้สนใจและเห็นว่าเนื้อหาเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการ จึงจัดการถอดแถบบันทึกเสียงนำมาแก้ไขเพิ่มเติมให้ครบประเด็น และต่อเนื่องง่ายต่อการทำความเข้าใจยิ่งขึ้น ส่วนคำถามที่ได้รับก็นำมาใส่ไว้ในภาคผนวก พร้อมกับคำตอบโดยย่อพอเป็นเชื้อให้เกิดความคิดเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ต่อเนื่องสืบไป เพราะเจตนาของผู้พูดมิใช่ยัดเยียดให้ต้องเชื่อ แต่หวังเพื่อเร้าความสนใจในวรรณคดีไทยอันเปรียบได้กับขุมคลังแห่งปัญญา และข้อมูลวัฒนธรรมเกี่ยวกับรากเหง้าของเราทุกคน

ก่อนที่จะกล่าวถึงบทบาทของสตรีในวรรณคดีไทย ตามหัวข้อที่กำหนดไว้ ก็เห็นจะต้องตีกรอบฐานข้อมูล คือวรรณคดีนั้นให้ชัดเจนเสียก่อน ว่าหมายถึงงานสร้างสรรค์ด้วยภาษาของคนไทยแต่ดั้งเดิมก่อนที่แนวนิยมปัจฉิมานุวัตร (westernization) จะเข้ามาสู่สังคมไทยในยุคล่าอาณานิคม (ประมาณรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในแนวคิด และกลวิธีติดตามมาในภายหลัง (เห็นได้ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า) ที่เลือกกำหนดเช่นนี้ ก็เพราะเท่าที่ได้ศึกษามาเห็นได้ชัดว่า ในช่วงดังกล่าว การสร้างสรรค์วรรณคดีของไทยเรามีเอกลักษณ์เฉพาะทั้งในแง่เจตนาหรือวัตถุประสงค์แห่งการสร้าง กลวิธีการสร้าง และกรอบทัศนะที่เป็นฐานการสร้างสรรค์ต่างจากแนวทางของโลกตะวันตกเป็นอันมาก ทั้งนี้เนื่องจากสังคมอันเป็นบริบทมีรากเหง้าวัฒนธรรมต่างกระแสกัน

กล่าวโดยย่อ สังคมไทยเราเริ่มการสร้างสรรค์ในลักษณะมุขปาฐะ ร้องรำทำเพลง และเล่านิทานประกอบจังหวะ เพื่อความสนุกสนานร่วมกันหลังจากเสร็จงานหนักในไร่นา หรือฉลองในโอกาสเทศกาลงานบุญ มากกว่าจะเล่นเป็นอาชีพเพื่อหา "เบี้ยออกข้าว" แม้แต่ในราชสำนัก วรรณคดีฉบับหลวงที่พระเจ้าแผ่นดินทรงแต่งหรือชำระขึ้นไว้ "ใช้ราชการ" ก็มิใช่ว่าเริ่มเป็นลายลักษณ์ทีเดียว โดยมากผู้แต่งซึ่งมีทั้งพระเจ้าอยู่หัว เจ้านายและขุนนาง แต่ด้นด้วยปาก แล้วอาลักษณ์ บริวาร หรือศิษย์หาแล้วแต่กรณีจึงบันทึกเอาไว้ช่วยความจำเมื่อเข้าเฝ้าจึงนำมา "เล่า" เพื่อร้อยกรองต่อกันเป็นเรื่องราวฉบับเต็มที่เป็นมาตรฐานทั้งในแง่เนื้อความและโวหารการประพันธ์ โดยที่พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นบรรณาธิการใหญ่ คือทรงเป็นผู้ตัดสินเลือกสำนวนที่เหมาะสมจากที่มาประชันกัน หรือช่วยกันขัดเกลานั้น[1] งานเหล่านี้เมื่อสำเร็จลง ก็ถือว่าเป็นฉบับที่ทรงพระราชนิพนธ์ทั้งสิ้น และที่ว่า "ใช้ราชการ" ก็เพราะถือเป็นฉบับอ้างอิงสำหรับใช้ปรุงเป็นบทละครของหลวง นำออกแสดงเป็นมหรสพตามเทศกาลงานใหญ่ เช่น งานราชาภิเษกหรืองานพระบรมศพ เป็นความบันเทิงสำหรับไพร่ฟ้าประชากรทั้งหลายซึ่งมาดูชม แล้วก็นำไปปรับแปลงเป็นฉบับเชลยศักดิ์แสดงกันต่อไป โดยที่ "หลวงท่าน" มิได้ห้ามปรามอย่างเด็ดขาดเสียทีเดียว ดูเหมือนหวงกันแค่เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ แต่ตัวเรื่องและโวหารการประพันธ์นั้นเป็น "ของกลาง" สำหรับความบันเทิงร่วมกัน ในสังคมที่ยังเป็นโลกแห่งหน้าที่มากกว่าสิทธิ

สมัยนั้นสังคมดำรงอยู่ได้เพราะทุกคน เด็ก ผู้ใหญ่ ชายและหญิง รู้ตัวดีว่ามีหน้าที่อย่างไรต่อสังคม และอุดมคตินั้นก็คือต้องพยายามทำหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ ตามแนวทางที่ความเชื่อกระแสหลักคือพุทธศาสนาสั่งสอนไว้แล้ว ธรรมที่คนไทยทั่วไปยึดเป็นหลักแห่งจริยะมีอยู่สองหัวข้อ คือที่ว่าด้วยหน้าที่ต่อบุคคลรอบด้าน กับกฎแห่งกรรมและวิบาก ซึ่งปรากฏว่าเป็นกรอบจำกัดทัศนะทั้งของผู้สร้างสรรค์และผู้รับสารจากวรรณคดี ในยุคที่จะกล่าวถึงนี้ด้วยเช่นกัน

ในเมื่อวรรณคดีไทยเป็นสิ่งที่กวีร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อความบันเทิงของคนในสังคม กรอบที่จำกัดการสร้างสรรค์ของกวี ก็คือขอบเขตการยอมรับของผู้รับสารนั่นเอง จริงอยู่ที่ว่า ผู้สร้างสรรค์ส่วนใหญ่เป็นชาย เพราะมีเวลาว่างเหลือจาก "งานเมือง" มากกว่าหญิงซึ่งต้องดูแลงานบ้านเรือนลูกเต้าจุกจิก แต่อย่าลืมว่าผู้รับสารส่วนใหญ่ก็คือผู้หญิง ซึ่งกุมทั้งกระเพาะและกระเป๋าเงินของผู้ชายไว้นั่นเอง เพราะฉะนั้นอาจเป็นด้วยเหตุนี้ การณ์จึงปรากฏ

---

[1] ขอให้นึกถึงประวัติการแต่งอิเหนา (ฉบับพระราชนิพนธ์ ร. 2 ที่เล่ากันมาเกี่ยวกับการที่สุนทรภู่ขอแก้พระนิพนธ์กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ร. 3) หน้าพระที่นั่ง จนกลายเป็นเรื่องบาดหมางนั้นเป็นตัวอย่าง

ว่า กวีชายไทยเมื่อสร้างสรรค์ก็มิได้ (หรือไม่อาจ) ใช้ทัศนคติที่ลำเอียงเข้าข้างตัว หรือประนามหญิงจนเกินขีดเท่าที่ได้สำรวจมา มีอยู่สองเรื่องเท่านั้นที่เห็นชัดว่าตั้งใจกล่าวหาและดูหมิ่นผู้หญิงอย่างเอาจริง คือ จันทะโครบ ซึ่งไม่รู้นามผู้แต่ง กับกากีคำกลอนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ซึ่งผู้เขียนได้นำมาใช้เป็นฐานสำหรับแต่งเรื่องสั้นสองเรื่อง คือ โมรา และกากี (ที่นำมาแจกในที่ประชุมเสวนา) เพื่อแสดงปฏิกิริยาต่อทัศนะที่ไม่ยุติธรรมนั้น โดยระวังมิให้เกินกรอบความเป็นไปได้ของอดีต

แต่ในวรรณคดีอื่นนอกจากนี้ ผู้เขียนได้พบว่า กวีผู้แต่งมีทัศนะที่ค่อนข้างยุติธรรม หากจะพิจารณาเชิงเปรียบเทียบระหว่างบทบาทของชายและหญิง ทั้งสองเพศมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน แต่ทัดเทียมกันในเชิงความสำคัญ และต่างฝ่ายต่างต้องรับวิบากจากผลกรรมของตนโดยเสมอภาค ถึงเป็นชายก็มิใช่ว่าจะลอยตัวพ้นความรับผิดชอบไปได้ ไม่ต้องไปหาตัวอย่างที่ไหนไกล ดูวิบากกรรมของพระลอ และพระราม (ในช่วงท้ายของเรื่อง หลังจากสั่งประหารสีดา) ก็จะเห็นได้ชัดเจน

กล่าวมาถึงเพียงนี้ อาจมีผู้รู้สึกขัดแย้งอยู่บ้างเพราะเคยชินกับข้อวิจารณ์แบบสตรีนิยมสุดขั้วในระยะประมาณสามสิบปีมานี้ ที่ว่า ผู้หญิงไทยในอดีตถูกเอาเปรียบ ถูกกดขี่ และจำกัดโอกาสนานัปการอย่างน่าสังเวช และภาพสตรีในวรรณคดีก็ล้วนแต่เป็นภาพลบ หรือขึ้นต่ออำนาจของชายโดยสมบูรณ์ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ถึงแก่นิยามบทบาทของนางวันทอง (และสตรีไทยในอดีตโดยปริยาย) ไว้ในบทนำของ "คำหยาด" ว่าเป็น "เครื่องเล่นบนเตียง และสัตว์เลี้ยงในเรือน" ด้วยซ้ำไป ซึ่งถึงแม้จะตั้งใจตีวันทอง (ผู้หญิง) กระทบคราด (คือชายด้วยกัน) แต่ก็ทำให้ผู้หญิงกระเทือนใจอยู่มิใช่น้อย

แต่อย่าลืมว่า นั่นคือทัศนวิจารณ์ที่ขึ้นอยู่กับกรอบทฤษฎีทางการเมืองของตะวันตก ที่รับเข้ามาเป็นมาตรฐานความคิดของนักวิชาการรุ่นเรา ซึ่งอยู่ในขนบการเรียนรู้ตามฝรั่งมาแต่หลังยุคแสวงอาณานิคม หรือตั้งแต่เริ่มการศึกษาสำหรับมหาชนในโรงเรียนเป็นต้นมา ไม่ใช่ขนบคิดที่ตั้งอยู่บนแนวคิดทิศหก และกฎแห่งกรรมตามแบบของเราเอง ซึ่งอันที่จริงยังคงอยู่เป็นแกนของสังคม เพียงแต่สืบช่วงกันลงมาในครัวเรือนและวงศ์สกุลนอกระบบการศึกษา

นักวิชาการหรือนักวิจารณ์ที่ไม่ค่อยได้สัมผัสวรรณคดีไทยและอาศัยกรอบทัศนะแบบฝรั่ง มองสังคมไทยจากมุมมอง "ข้างนอก" จึงมองเห็นไม่ชัด ได้ภาพที่บิดเบี้ยวไปตามกรอบทัศนะของตน มากกว่าเงาสะท้อนจากความเป็นจริงที่ปรากฏในวรรณคดีไทยของเราเอง

จริงละหรือ ที่บรรพสตรีของเราจะโง่เขลาและอ่อนแอเช่นนั้น ถ้าเป็นจริงดังนั้น สังคมไทยจะอยู่รอดมาอย่างไร คุณสมบัติในตัวเราเกิดขึ้นโดยไร้รากเหง้าได้หรือ

เท่าที่ผู้เขียนได้ค้นคว้ามา ภาพลักษณ์ของสตรีในวรรณคดีไทยส่วนมากเป็นภาพเชิงบวก สำแดงความแกร่งกล้า อดทน และมีสติปัญญาสูงพอตัว ไม่ใช่สัตว์เลี้ยงหรือเครื่องเล่นของใครเป็นแน่ แต่ในทางตรงกันข้าม มีโอกาสที่จะเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของชายได้หลายกรณีทีเดียว ถ้าเทียบเคียงกับหลักฐานประวัติศาสตร์ทั้งหลาย ลักษณ์อักษรอย่างพงศาวดาร กฎหมาย ฯลฯ และประวัติบอกเล่าอย่างชีวประวัติและอัตชีวประวัติในรูปต่าง ๆ ก็จะเห็นได้ว่า เงาสะท้อนในวรรณคดี สอดคล้องกลมกลืนกับภาพของสตรีที่ปรากฏในหลักฐานดังกล่าวนี้ด้วย

กลายเป็นว่าทัศนวิจารณ์ของคนปัจจุบันนั้นดอกที่แปลกแยกแตกต่างออกไป แต่ก็ดีที่จะได้อาศัยจับประเด็นเป็นแนวสำหรับเปรียบเทียบ เพื่อส่องสะท้อนให้เห็นภาพของหญิงไทยที่ปรากฏอยู่จริงในวรรณคดี และ

ถ้าทำได้ ก็สาวไปถึงที่ปรากฏในความเป็นจริงด้วยอีกโสดหนึ่ง

ประเด็นแรกที่อยากยกมากล่าวถึง คือเรื่องสิทธิเสรีภาพในเรื่องการเลือกคู่ หาคู่ ซึ่งสัมพันธ์สืบไปถึงข้อคิดเกี่ยวกับการถนอมพรหมจรรย์ และการมีสามีคนเดียวนั้นด้วย มายาคติของคนรุ่นใหม่มักออกมาในรูปความคิดเชิงวิจารณ์ในทำนองที่ว่า หญิงไทยในอดีตถูก "คลุมถุงชน" โดยทั่วไป และเมื่อแต่งงานแล้วก็ต้องภักดีต่อสามีผู้เดียว ไม่มีสิทธิอิสระในการเลือก (และเปลี่ยน) คู่ตามใจรัก แต่อันที่จริง ถ้าพิจารณาดูบทบาทและชะตากรรมของ "นางเอก" ในวรรณคดีไทยอย่างรอบด้าน เราจะเห็นได้ว่า

1) ผู้หญิงในวรรณคดี ทั้งที่เป็นชาวบ้านอย่างนางพิม ลูกขุนนางอย่างศรีมาลา และที่เป็นลูกสาวท้าวพญาอย่างพระเพื่อนพระแพง หรือนางรจนา มีโอกาส และได้ใช้โอกาสในการเลือกคู่เอง ผู้ใหญ่ที่เป็นพ่อแม่เป็นฝ่ายสานตาม มิใช่กดหัวลูกให้แต่งงานโดยปราศจากความรัก แม้แต่กรณีนางสีดา ซึ่งท้าวชนกจัดพิธียกศรสยุมพร กวีก็ยังแต่งให้มีบทสบเนตรกับพระรามก่อนยกศร แสดงว่าเห็น "ความรัก" เป็นปัจจัยของการครองคู่ไม่น้อยกว่าคนยุคหลัง

2) ผู้หญิงในวรรณคดี มีอยู่หลายนางที่มีสามีและ/หรือสวามีมากกว่าหนึ่ง มิใช่จะมีแต่วันทอง โมรากากี ซึ่งเป็น "ตัวแบบ" ในด้านร้ายสำหรับนักวิจารณ์รุ่นหลังเท่านั้น ที่อยากยกให้เห็นชัด ๆ ก็มีอย่างนางมณโฑซึ่งมีสวามีถึงสี่ นับแต่พาลี ทศกัณฐ์ หนุมาน และพิเภก หรือนางกฤษณา ซึ่งมีสวามีถึงห้าองค์โดยที่ไม่มีใครประนามว่าเป็นหญิงร้ายเลย อันที่จริง แม้แต่นางวันทอง ก็ปรากฏว่าตัวละครในเรื่องไม่มีผู้ใดดูหมิ่นเหยียดหยามนางในแง่ที่มีสามีสองคน แม้แต่พระพันวษาที่ตัดสินประหารนาง นอกจากที่ทรงรำคาญ ก็เพราะเห็นว่านางเป็นต้นเหตุแห่งกรณีวิวาทไม่รู้จบ ทั้งนางยัง "สองจิตสองใจ" ตัดสินใจให้เด็ดขาดไม่ได้เมื่อถึงคราวจำเป็น มิใช่เพราะนางมีสามีถึงสอง ผู้ที่เห็นว่านางน่ารังเกียจเพราะ "สองใจ" ได้แก่ชายยุคหลัง ที่ยังอยากจะเจ้าเสน่ห์ ครองใจหญิงไว้ได้ฝ่ายเดียวมากกว่า ชายไทยในอดีต แม้แต่ขุนแผนยังไม่ถือสาในเรื่องอดีตและ/หรือพรหมจรรย์ของภริยาเท่าใดนัก ดูเหมือนจะยอมรับคำสอนที่ว่า "เมียของเขาเจ้าอย่าได้ทำร้าย สาวแก่แม่หม้ายเอาเถิดวา" อย่างทั่วกัน

3) ในวรรณคดีไทย ผู้หญิงที่ขาดสิทธิในการเลือกคู่ครองมีไม่กี่นางและล้วนแต่เป็นราชนารีได้แก่ราชธิดา และมเหสีชายาของพระราชาอย่างนางไกยเกษีและนางมณโฑในรามเกียรติ์ กับนางสร้อยฟ้าในขุนช้างขุนแผน เป็นต้น ข้อที่น่าคิด คือตามขนบนิยมในสังคมไทยโบราณ ซึ่งจำแนกคนตามระดับแห่งสิทธิและหน้าที่ถือว่าผู้มีสิทธิมาก ต้องรับผิดชอบมากไปด้วย ในเมื่อราชนารีมีอภิสิทธิมากกว่าหญิงทั่วไปบางเรื่อง ก็ต้องรับผิดชอบหรือมีหน้าที่มากกว่าหญิงอื่นในบางเรื่องเป็นธรรมดา และหน้าที่ของเหล่าราชนารีที่เห็นเด่นในวรรณคดีมีอยู่สองสามอย่างที่เกี่ยวพันกับชีวิตคู่ นั่นคือ การอุทิศตนเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองในฐานะราชบรรณาการเพื่อประกันความมั่นคงของราชอาณาจักร อย่างกรณีของนางไกยเกษี การตกเป็นบำเหน็จณรงค์อย่างนางสร้อยฟ้า และเป็นราชพัทยา อย่างนางมณโฑเมื่อพิเภกขึ้นครองลงกา เห็นได้ว่านางเหล่านี้ต้องสละสิทธิในการเลือกคู่ไปโดยปริยาย การมีคู่ถือเป็นการรับราชการอย่างหนึ่ง แต่ก็ได้รับชดเชยด้วยความยกย่องนับถือจากสังคม[1] นางใดมีสมรรถนะทางปัญญาสูงก็จะได้รับการยกย่องอย่างสูง เป็นแม่เมือง อย่างพระชนนีนาถบุญเหลือในพระลอ หรือนางมณโฑที่กล่าวถึงแล้ว หรือนางมณฑาในสังข์ทอง ซึ่งเป็นสติปัญญาให้สวามีโดยตลอด

---

[1] นางสร้อยฟ้าได้เป็นเมียพระราชทานแก่พระไวย มีศักดินาเท่าเมียหลวง และได้รับยกย่องมีสิทธิเข้าถือน้ำได้เช่นกัน ส่วนนางมณโฑเป็น "นางเมือง" หรืออัครมเหสี ทั้งรัชกาลของทศกัณฐ์และพิเภก

ที่อยากแทรกไว้ตรงนี้ด้วย คือชะตากรรมของไพร่ที่ขาดสิทธิในการดำเนินชีวิตอย่างสะดวกสบายอย่างเจ้านายขุนนาง ก็มีเสรีภาพในการเลือกคู่เป็นข้อชดเชย ดังจะเห็นได้จากกรณีของอำแดงเหมือน ซึ่งเป็นเรื่องจริงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชกระแสทรงวิจารณ์ในเรื่องนั้นคงมีผู้จำเนื้อความได้มากด้วยกัน โดยเฉพาะประเด็นที่ว่า อำแดงเหมือนนั้นเป็นไพร่อายุถึงยี่สิบห้าแล้ว ถ้าปล่อยให้พ่อแม่จัดการก็คงเอาไปขาย เพราะฉะนั้นให้เลือกคู่เองเถิด แต่ผู้หญิงมีสกุลนั้นต้องอยู่ในอำนาจของสกุล เพราะสกุลปกป้องได้เสมอ อธิบายง่ายๆ ก็คือ ถ้าเกิดวิวาทบาดหมางร้างรากันขึ้น หรือตกยากลำบากลำบน สกุลเดิมก็มีกำลังทรัพย์พอที่จะ "พรากลูกสาวหนี" คือรับฝ่ายหญิงกลับไป "ใส่ตะกร้าล้างน้ำ" ได้ เพราะผู้ชายที่ยอม "กินแตงเถาตาย" ก็มิใช่ว่าไม่มี ยิ่งหากแตงนั้นโอชารสและ "ทรงเครื่อง" ด้วย ก็ยิ่งไม่มีใครรังเกียจ กลับเห็นเป็นโอกาสดีที่ได้ "ตกถังข้าวสาร" ด้วยซ้ำไป

ประเด็นต่อมา ที่ขอโยงเข้ามาพูดต่อไว้เสียเลย ก็คือเรื่องที่ว่าผู้หญิงมีโอกาส (เคราะห์ร้าย) ถูกพ่อหรือผัวเอาตัวไปขายได้ แต่ไม่ค่อยมีโอกาสจะได้ขายใคร นอกจากลูก (สาว) นักวิจารณ์ที่ใช้กรอบทัศนะตะวันตกมักกล่าวว่าเป็นการลิดรอนสิทธิมนุษยชน หรือสิทธิสตรีอย่างรุนแรงที่สุด และมักยกกรณีของพระเวสสันดรที่ประทานกัณหาชาลีแก่ชูชกขึ้นมาตำหนิ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ตั้งปัญหาเกี่ยวกับความถูกต้องในแง่จริยธรรมของการกระทำดังกล่าว

อันที่จริง ในวรรณคดีไทย ยังมีกรณีการขายฝากลูกสาวที่น่าสนใจเพราะใกล้เคียงกับความเป็นจริงยิ่งกว่าอีกกรณีหนึ่ง คือการที่พระยาสุโขทัยนำนางแก้วกิริยาลูกสาวไปขายฝากไว้กับขุนช้างในราคาเพียงสิบห้าตำลึง เมื่อจำเป็นต้องเดินทางเข้ากรุงศรีอยุธยาไปแก้ข้อหาเรื่องเงินหลวงหาย ถ้าเราพิเคราะห์ให้ถี่ถ้วนรอบคอบเราจะเห็นเหตุผลของการขาย ซึ่งมิใช่แต่เพียงต้องการเงินไปใช้หนี้หลวงแต่ประการเดียว ข้อที่สำคัญคือพระยาสุโขทัยต้องการหาที่ที่จะฝากลูกสาวคนเดียวให้อยู่อย่างปลอดภัยที่สุดเมื่อตนไม่มีโอกาสจะอยู่คุ้มครองนั้นต่างหากที่ไปขายฝากกับขุนช้าง ก็เพราะกะใจขุนช้างได้ว่ารักนางวันทองจนไม่สนใจหญิงอื่นในเชิงชู้สาว และคงเห็นแก่ไมตรีเดิมที่ตนกับพ่อของขุนช้างเป็นสหายกันมา ข้อนี้พระยาสุโขทัยกะได้ถูกเผง เพราะขุนช้างมอบเงินให้โดยไม่คิดทำหลักฐานด้วยซ้ำ "จะทำสารกรมธรรม์[1] นั้นทำไม เลี้ยงไว้เหมือนน้องร่วมท้องมา" ทีเดียว เพียงแต่(น่าเสียดายที่) ว่าพระยาสุโขทัยกลับมาไถ่ตัวลูกไม่ทัน ทั้งๆ ที่สู้ตั้งราคาค่าตัวไว้ต่ำเพื่อให้ไถ่ง่ายแล้วทีเดียว ขุนแผน หนึ่งในสามเส้าของเรื่องมีโอกาสเข้ามาบอกนางแก้วกิริยาว่า "อย่าว่าแต่เจ้ายากอยู่สิบห้า ถึงห้าชั่งพี่ก็หามาช่วยได้" เสียก่อนเท่านั้นแหละเรื่องจึงได้เลยไปทางอื่นเสีย

การตั้งราคาค่าตัวของผู้หญิงในวรรณคดี มีเหตุกำกับไว้ให้ด้วยเสมอ อมิตดาตกเป็นเมียทาสของชูชกเพราะพ่อแม่เอาเงินชูชกไปใช้ร้อยกหาปณะ ส่วนในกรณีกัณหาชาลี ก็เห็นได้ว่าพระเวสสันดรคาดค่าพระชาลีไว้น้อยกว่านางกัณหามาก[2] เพื่อที่ว่าผู้สามารถไถ่กัณหาได้จะมีแต่กรุงสญชัยพระเจ้าปู่หรือถ้าผิดไปก็ต้องเป็นกษัตริย์มหาศาล ซึ่งคงจะรับนางไปเป็นมเหสี ที่จะเป็นคนต่ำกว่านั้นไม่มีทางจะเป็นได้เลย สำหรับสังคมที่ให้น้ำหนักแก่ความบริสุทธิ์แห่งกำเนิด ซึ่งส่งผลไปถึงการกำหนดสิทธิหน้าที่ การคาดค่าไว้ดังนั้นเป็นการป้องกันเกียรติยศหญิง

---

[1] ถ้าทำสารกรมธรรม์ สถานะของนางแก้วกิริยาจะตกต่ำ เป็นได้แค่เมียทาสเท่านั้น

[2] ในมหาชาติคำหลวง ค่าตัวพระชาลีเท่ากับทองพันตำลึง ส่วนค่าตัวกัณหาเท่ากับข้าหญิงชาย ช้างม้า โค อย่างละร้อย กับทองแท่งอีกร้อยแท่ง

มากกว่าจะตั้งใจให้เป็นการลิดรอนเสรีภาพ

อนึ่ง เฉพาะในกรณีเหตุผลของพระเวสสันดรในการบริจาคโอรสธิดา ทุกคนน่าจะได้อ่านบทวิเคราะห์ของพระธรรมโกษาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ราชบัณฑิต แล้วจะได้เห็นวิธีตีความที่สมเหตุสมผลเป็นอย่างยิ่ง พอที่จะแก้วิจิกิจฉาของนักวิจารณ์และนักวิชาการรุ่นใหม่ได้เป็นอย่างดี แต่ ณ ที่นี้จะขอนำมากล่าวโดยสรุปแต่เพียงว่า การตัดสินพระทัยของพระเวสสันดรนั้นทรงถือเอาประโยชน์ของชาลีกัณหาเป็นที่ตั้งไม่น้อยกว่ากรณีของพระยาสุโขทัยและนางแก้วกิริยาเลย มิใช่ทรงตั้งตนเป็นเจ้าชีวิตของชายาและโอรสธิดา ถึงแก่กะเกณฑ์ให้ต้องเสียสละเพื่อพระโพธิญาณในอนาคตชาติ อย่างที่พยายามอธิบายกันทั้ง ๆ ยังไม่เข้าใจนั้นดอก

เหตุผลและตรรกวิธีในการแก้ปัญหาชีวิตของคนโบราณในซีกโลกตะวันออก โดยเฉพาะคนไทยเรานี้ แม้จะต่างจากทฤษฎีจริยธรรมว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของตะวันตกหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม แต่ก็อาจกล่าวได้ว่ามีมาตรฐานทางจริยธรรมไม่ด้อยกว่า โลกในอดีตของเรา เท่าที่สะท้อนอยู่ในวรรณคดี เป็นโลกที่มนุษย์ทั้งชายหญิงเห็นหน้าที่ต่อสังคมสำคัญกว่าเสรีภาพส่วนตน และยอมจำกัดสิทธิส่วนตัวเพื่อความอยู่รอดของสังคมส่วนรวม แต่การแบ่งรับหน้าที่นั้น ขึ้นอยู่กับศักดิสกุล วัยอาวุโส และสมรรถนะส่วนบุคคลด้วย มิใช่แต่เพศอย่างเดียว ดังจะเห็นได้จากความหลากหลายของบทบาทตัวละครหญิงในทุกระดับ แต่ที่น่าสนใจก็คือ ข้อที่ผู้หญิงในวรรณคดีไทยส่วนใหญ่ช่วยตัวเองได้เสมอในยามจำเป็น และหาทางปกป้องสิทธิและทำตามความต้องการของตัวได้เสมอ มิใช่ว่าต้องอาศัยผู้ชายเป็นที่พึ่งอยู่ท่าเดียว ตรงกันข้าม ถ้าผู้ชายไม่อยู่ ทิ้งไป พลัดพราก หรือตายจาก ผู้หญิงไทยก็สามารถทำงานแทนได้ ไม่ว่าในระดับใด เมื่อพระลอยังเยาว์ หรือเดินทางไปหาเพื่อนแพง พระนางนาถบุญเหลือก็ต้องว่าราชการเอง พระเวสสันดรออกป่า พระมัทรีก็ตามไปดูแลหาอาหารถวาย เมื่อพลัดพรากจากสวามี นางพินทุบดีและนางทมยันตีก็ใช้ปัญญาหาทางให้ได้พบกับสวามีจนได้หลังจากที่ต้องพลัดพรากจากกัน ในระดับถัดลงมา เราก็จะเห็นนางทองประศรี ศรีประจัน และเทพทอง ซึ่งล้วนเป็นแม่หม้ายแต่ตั้งตัวเป็นคหปตานีมีฐานะเป็นที่นับหน้าถือตาได้ทุกนาง เฉพาะนางทองประศรีนั้นรู้หนังสือและวิชาการดีถึงขั้นเป็นบุรพาจารย์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมไม่น่าแปลกใจที่ทุกนางจะมีโวหารกล้า พอสมกับความมั่นใจตัวเองที่มีอยู่ เพียงแต่ว่านางที่มีศักดิ์สูง จะใช้ภาษาแนบเนียน แยบยลกว่าระดับไพร่หรือชาวบ้าน ซึ่งตรงไปตรงมาได้ถึงขนาด "ผ่าหมาก" หรือตีแสกหน้า อย่างที่เห็นได้จากโวหารนางพราหมณีที่รุมด่านางอมิตดา หรือบทวิวาทวาทาระหว่างนางวันทองกับลาวทองนั้นเป็นต้น

เราคงต้องยอมรับว่าในโลกแห่งความเป็นจริงนับแต่อดีตกาลจนปัจจุบัน หญิงไทยจำนวนไม่น้อยก็คงมีบุคลิกเข้มแข็งแกร่งกล้า เฉลียวฉลาดในการทำมาหากิน และมีโวหารกล้า บางรายอาจถึงขนาดที่อาจใช้คุณศัพท์ว่าปากจัด หรือจัดจ้านเข้าประกอบได้ถนัด ไม่ต่างจากเงาสะท้อนที่ปรากฏในวรรณคดีสักเท่าใด ความเชี่ยวชาญเชิงธุรกิจของหญิงไทยหลังสงครามโลกย่อมมิใช่ว่าจู่ ๆ ก็เกิดขึ้นเอง หรืออาศัยแต่องค์ความรู้ของตะวันตกเป็นพื้นฐาน หากแต่น่าจะมีรากเหง้าอันยาวนานมาแต่ยุคที่ชายไทยต้อง "เข้าเดือนออกเดือน" ไปปฏิบัติราชการรบทัพจับศึกหรือค้าขายทางไกล แล้วก็ใช้เวลา (ไปส่วนมาก ?) ในเดือนที่ออกหรือพักนั้นในการสังสันทน์เสวนาโขกหมากรุกหรือกัดปลาตีไก่ เล่นเพลงปฏิพากย์กับแม่แปรกประจำย่านไปตามเพลง และผู้หญิงก็ต้องใช้สติปัญญาในการเลี้ยงดู อบรมลูกไปพร้อมกับ "เก็บผักหักฟืนเลี้ยงชีวี" ทั้งในเวลาที่ผู้ชายอยู่และไม่อยู่ อย่างนางจันท์ แม่พระสังข์ หรือพระมัทรี ซึ่งเป็นฝ่ายหาเลี้ยงครอบครัวเสียเอง เป็นต้น บางคนก็ "สีฝ่ามือกิน" คือทำงานช่าง

และเลยไปถึงคุมงานไร่นาอย่างนางพิมที่ต้องออกไร่ฝ้ายเป็นประจำ จนพลายแก้วมีโอกาสเข้าถึงตัวได้ง่ายอย่างที่ปรากฏ

ธรรมเนียมไทยไม่มีการหวงห้าม เก็บผู้หญิงไว้ไกลตาชายอย่างบางชาติ จะมีการควบคุมก็แต่จำเพาะราชสำนัก แต่ความหวงแหนก็ไม่ถึงขนาดกักกันมั่นคงสุดขีด ยังมีโอกาสออกมาหายใจนอกวังได้เป็นครั้งคราว ถึงถวายตัวเป็นเจ้าจอมแล้ว แต่เมื่อพ้นรัชกาลนั้น ก็พอจะกราบบังคมทูลลาพ้นจากราชการไปอยู่เป็นอิสระได้ (ระยะหลัง ในรัชกาลที่ 4 ถึงแก่มีพระบรมราชานุญาตให้เจ้าจอม "ลาออก" ไปมีครอบครัวใหม่ได้แม้ในรัชกาลนั้นเอง ถ้าหากไม่มีพระองค์เจ้า หรือถึงมี ถ้าใจเด็ดพอที่จะบอกตัดขาดจากพระองค์เจ้าที่เป็นบุตรได้ ก็ทรงอนุญาตไม่หวงกัน)

วรรณคดีที่ฉายภาพความเก่งกล้าของผู้หญิงไว้ค่อนข้างชัด แต่เป็นแง่ลบอยู่สักหน่อย คือสุภาษิตสอนหญิง ซึ่งมักถูกนำไปอ้างถึงในแง่วางกรอบเกณฑ์ที่ "กดขี่" ผู้หญิง เช่นบังคับให้ "กราบบาท" สามีก่อนเข้านอนนั้นเป็นต้น อันที่จริงภาพผู้หญิง "ดี" ที่ปรากฏในสุภาษิตนั้น ใคร ๆ ก็รู้ทั่วกันว่าเป็นภาพหญิงในอุดมคติของชาย ผู้ชายอยากให้ผู้หญิงเป็นอย่างนั้น แต่ที่ว่าผู้หญิงจะยอมเป็นเช่นนั้นหรือไม่ ย่อมเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งขึ้นต่อความสมัครใจของผู้หญิงเองอยู่มิใช่น้อย เว้นเสียแต่กรณีที่ผู้หญิงโง่และอ่อนแอ อยู่กินกับชายจอมโหด ซึ่งน่าจะไม่ใช่กรณีส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะในความเป็นจริง หรือในวรรณคดี ดังเห็นได้จากที่ทศกัณฐ์ แม้จะโหดเหี้ยมกับใคร ๆ ก็ยังเกรงใจนางมณโฑอยู่เสมอ ถึงไม่เชื่อ ก็ไม่เคยหยาบหยามนางเลย

ภาพที่น่าจะสะท้อนมาจากความเป็นจริงของผู้หญิง ปรากฏอยู่ในช่วงที่สุภาษิตสอนหญิงพรรณนาถึงหญิงร้ายนานาประเภท ทั้งสาวน้อยที่ "เดินกรายย้ายอกยกผ้าห่ม" หรือ "ห่มเพลาะดำทำปลอมออกกรอมกราย พวกผู้ชายชักพาเที่ยวร่าเริง" ไปจนถึงนางยักขมขีที่ "ผูกมัดภัสดาขึ้นโยงเฆี่ยน" ซึ่งชวนให้นึกถึงความเป็นจริงที่มีผู้เล่าไว้หลายกรณี เช่นที่อาจารย์สมศรี สุกุมลนันทน์ เล่าถึงภรรยาของผู้ใต้บังคับบัญชาของเจ้าคุณพ่อของท่าน วิ่งมาฟูมฟายว่าสามี (ซึ่งมีรูปทรงอ้อนแอ้นแบบพระอภัยมณี) ผูกคอตายเสียแล้วนั้น เป็นต้น

เป็นไปได้หรือไม่ว่า เพราะผู้หญิงไทย "เก่งทั้งปาก เก่งทั้งมือ" อย่างนี้แหละ ยิ่งประเภทขี้หึง "เสียทองเท่าหัว ไม่ยอมเสียผัวให้ใคร" ด้วยละก็ ไม่แปลกเลยที่ผู้ชายถึงต้องยอมแพ้ สู้แรง สู้คารมไม่ไหว ยกอธิปไตยในครัวเรือนให้โดยดี ก่อนที่จะถอยหลังไปตั้งหลัก แต่งสุภาษิตสอนหญิงเอาไว้ เผื่อว่าสาวรุ่นหลังจะ (เผลอ) ยอมลดราวาศอกรับแนวทางปฏิบัติที่เสนอให้ไปใช้เพื่อถนอมสันติสุขในครัวเรือนบ้าง

จริยธรรมคำสอนย่อมเกิดเมื่อสภาพความเป็นจริงมีลักษณะตรงข้ามกับอุดมคติเสมอมิใช่หรือ สุภาษิตสอนหญิงนั้น ผู้หญิงมิได้ถูกบังคับให้ทำตามโดยหลีกเลี่ยงมิได้ทุกข้อไป จะรับไว้ปฏิบัติก็เฉพาะที่เห็นว่าเหมาะสมแก่กาลเทศะ หรือได้ผลในการเสริมเสน่ห์ยึดหัวใจชายที่ต้องการ ถือเป็นส่วนหนึ่งของ "มารยาห้าร้อยเล่มเกวียน" ที่ผู้หญิงสั่งสอนกันสืบมา เพื่อรักษาความมั่นคงของสถานภาพที่ครองอยู่ โดยมิให้ผู้อยู่ในปริมณฑลแห่งอำนาจ (คือลูกผัว) เกิดเฉลียวใจ ต่อต้านการดูแลควบคุม หรือ "หือ" ขึ้นมาได้

ผู้หญิงไทยแต่ก่อนรับสารจากสุภาษิตสอนหญิงได้ว่า ชายไทยชอบ "ไม้อ่อน" มากกว่า "ไม้แข็ง" และจะ "ตายราบ" กับฝีมือปลายจวักและความนุ่มนวลละมุนละม่อมแห่งจริยาวัตร จึงมักอบรมสั่งสอนลูกสาวให้มีวาจาอ่อนโยน กิริยางาม และมีฝีมือในการปรุงอาหาร แต่แก่นสารแห่งจิตใจคือความมั่นคงในคุณธรรม และความเฉียบแหลมแห่งสติปัญญานั้น ถึงผู้ชายไม่สอน ผู้หญิงก็ต้องมีหรือสร้างสมขึ้นด้วยตนเองอยู่แล้ว จึงจะ

สามารถเป็นคู่คิดที่ปรึกษาหรือเสนาธิการให้ ส (ว) ามี ได้อย่างนางมณโฑและนางมณฑา ตลอดจนชายาท้าวไกยเกษ และนางเมืองอีกหลายนางในวรรณคดี ซึ่งขยับจะเป็นผู้ตัดสินใจ "ความเมือง" แทนสวามีได้ทีเดียว มิใช่เป็นแต่เพียงว่าการฝ่ายในเท่านั้น

แต่ถ้าจะว่าไป การ "ว่าการฝ่ายใน" คือการดูแลความสงบสุขของครัวเรือนในสังคมที่ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติเป็นหลักประกันความมั่นคงนั้น เป็นการสร้างฐานให้แก่ความสงบสุขของบ้านเมือง ทั้งย่อมส่งผลกระทบถึงความเมืองทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ท้าวชนกจึงได้สั่งสอนนางสีดาไว้หนักหนา ให้สำนึกถึงหน้าที่นางกษัตริย์ คือสร้างความสงบสุขในราชสำนัก มากกว่าคิดถึงความสุขส่วนตน ในเรื่องอื่นๆ ก็ปรากฏว่ามีบทสั่งสอนการอันควรปฏิบัติแก่ลูกสาวก่อนส่งตัว แต่ส่วนมากแม่จะเป็นผู้สอนตามความเหมาะสมแห่งสถานการณ์[1]

วรรณคดีไทยสะท้อนให้เห็นสัมพันธภาพที่ยืดหยุ่นและค่อนข้างทัดเทียมกันระหว่างสามีภรรยา และสำแดงให้เห็นว่า ทั้งชายและหญิงก็เป็นมนุษย์ธรรมดาที่มีทั้งดีและไม่ดีปนกัน[2] ไม่มีใครเป็น "คนดีสมบูรณ์แบบ" แม้แต่วีรบุรุษอย่างพระราม หรือมารดาโลกอย่างนางสีดาก็มีจุดอ่อนอยู่ในนิสัย แต่ถ้าใครทำไม่ดี ผิดพลาดบกพร่อง ก็ต้องรับวิบากแห่งกรรมที่ตนก่อโดยไม่มีวันเลี่ยงได้ ชายที่ดูหมิ่นปัญญาหญิงทำร้ายหรือประนามหญิงโดยขาดเหตุผล ประมาท หรือเพราะโง่เขลาก็ตาม ต้องประสบความเดือดร้อนลำเค็ญเสมอ เช่น พระราม มณีพิชัย ท้าวเสนากุฎ ฯลฯ ไม่มีที่จะลอยตัวพ้นผิดไปได้เลย แม้แต่อิเหนา ที่ถึงแก่สิ้นชีพก็มี อย่างทศกัณฐ์ ฝ่ายหญิงที่ทำผิดพลาดก็ต้องรับกรรมอย่างเพื่อนแพงและนางรื่นนางโรย ที่วายปราณไปพร้อมพระลอและนายแก้ว นายขวัญ เป็นอาทิ

ชะตากรรมของตัวละครในนิทาน ตำนาน และบทละครโดยทั่วไป สำแดงให้ประจักษ์ชัดว่าทั้งผู้สร้างและผู้รับสารจากวรรณคดี หรือสังคมโดยรวม ยอมรับมาตรฐานทางศีลธรรม จริยธรรม เป็นหลักสำหรับประเมินคุณค่าและผลตอบแทนแก่แต่ละบุคคล มากกว่าที่จะให้ความสำคัญแก่เพศ (ชาย) แต่พร้อมกันทุกฝ่ายก็ยอมรับว่ามนุษย์ทุกคนมีโอกาสที่จะผิดพลาดด้วยความโง่หรือกิเลสต่างๆ ได้เสมอ ตัวละครหญิงทุกตัวมีลักษณะสมจริง และสมเหตุสมผล ไม่ว่าจะเป็นระดับล่างอย่างนางกุจจี (ในรามเกียรติ์) นางค่อม (ในอิเหนา) จนถึงนางเมือง หรือมเหสีผู้ทรงศักดิ์

อีกข้อหนึ่งที่อยากยกขึ้นวิเคราะห์เทียบเคียงกับภาพปรากฏในวรรณคดี คือมายาคติที่ว่า หญิงไทยโดยทั่วไปถูกจำกัดโอกาสทางการศึกษา เพราะไม่สามารถไปเรียนหนังสือที่วัดอย่างชายได้ ข้อที่ว่าหญิงไปเรียนที่วัดไม่ได้นั้นจริงอยู่ แต่ถ้าอยากจะเรียนรู้จริง ก็เรียนจากพ่อและพี่ชายได้ที่บ้านนั่นเอง และเมื่อรู้แล้วก็สอนน้องสาว ลูกสาวหลานสาวต่อไปได้ ตามความเป็นจริง คนที่สอนเด็กให้อ่านเขียนในชั้นต้นไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว ในวัง หรือในโรงเรียนเมื่อสักกว่าร้อยปีมาแล้ว ล้วนแต่เป็นหญิงทั้งสิ้น ถ้าอยากได้หลักฐานลายลักษณ์

---

[1] อย่างนางสร้อยฟ้า แม้เป็นราชธิดา เมื่อพระราชทานให้เป็นเมียขุนนาง ซึ่งมิได้รักใคร่ชอบพอกันมาก่อน แนวการสอนจึงเน้นไปในแง่ที่จะผูกใจสามีเป็นสำคัญ

[2] ผู้วิจารณ์ที่อาศัยกรอบทัศนะทางการเมืองแนวสังคมนิยม มักสรุปว่า ตัวเอกในวรรณคดีไทย โดยเฉพาะฝ่ายชาย มีลักษณะพร่องทางจริยธรรมเป็นตัวแบบที่เลว โดยลืมไปว่าวรรณคดีมิใช่บทเทศนา และบทเรียนชีวิตที่มีคุณค่าไม่จำเป็นต้องอาศัย "ตัวอย่างที่สมบูรณ์แบบทางจริยธรรม" (ซึ่งไม่เคยมีทั้งในความเป็นจริง วรรณคดี และทฤษฎี) เป็นตัวแบบ อันที่จริง "ความเลว" นั้นอาจมองได้ว่าเป็นความสมจริงเชิงลักษณะนิสัย

อักษร ก็ลองไปอ่านพระประวัติตรัสเล่าในสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพและฮิวเมอริสต์ ศิษย์ร้อยครูของ อบ ไชยวสุ ดูบ้าง หรือถ้าต้องการตัวอย่างในวรรณคดี ก็จะเห็นได้ว่า ตัวนางที่รู้หนังสือมีทั้งราชนารีอย่างบุษบา และข้าราชสำนักฝ่ายในคือนางพี่เลี้ยงที่ช่วยกันอ่านสาส์นฉบับแสบร้อนของอิเหนา ตลอดเลยไปถึงนางทองประศรีที่กล่าวแล้วว่าเป็นครูสอนทั้งหนังสือไทยและขอมแก่พลายงามผู้หลาน ในอดีต การเรียนหนังสือเป็นกิจกรรมที่ทำโดยสมัครใจทั้งชายหญิง มิใช่กิจกรรมที่หวงห้ามจำกัดไว้สำหรับเพศชายโดยเฉพาะ โอกาสที่จะได้เรียนมิได้ต่างกันมากนักสำหรับชายหรือหญิง และความจริงที่ไม่มีคนค่อยพูดถึงมีอยู่ข้อหนึ่ง คือ แม้ผู้ชายจะมีโอกาสหรือความสะดวกมากกว่าหญิงอยู่บ้าง ก็มิใช่ว่าอยากใช้หรือได้ใช้โอกาสนั้นทุกคนไป ผลก็คือ สมัยที่ไม่มีการเกณฑ์เรียนเกณฑ์สอน ผู้ชายที่รู้หนังสือก็เป็นส่วนน้อย เฉพาะที่จะบวชนานเพื่อสืบพระศาสนา หรืออยากรับราชการจึงจะเรียน ถ้าบวชไม่นานแค่พรรษาสองพรรษาก่อน "เบียด" ไม่ต้องเรียนหนังสือก็ได้ ท่องบทสวดด้วยปากจนขึ้นใจก็พอแก่การแล้ว ส่วนผู้หญิง ถ้าอยากย่อมหาโอกาสเรียนจนได้ ไม่ได้ด้วยเล่ห์ ก็เอาด้วยกล (ก็ห้าร้อยเล่มเกวียนที่มีอยู่สืบทอดกันมานั้น จะเก็บไว้เปล่าๆ ทำไมเล่า)

เมื่อพูดมาถึงการเรียนการบวช ก็ขอเลยต่อไปถึงปัญหาที่กำลังเถียงกันฮือฮาอยู่ในช่วงนี้ คือที่ว่าควรยินยอมให้ผู้หญิงบวชเป็นภิกษุณีในนิกายหินยาน (อีก) หรือไม่นั้นสักหน่อย ในวรรณคดีไทยมีตัวนางเอกบวชเป็นดาบสนีตามสวามีอยู่หลายนาง (เช่น นางสีดา พระมัทรี และนางสุมาลีในกาพย์พระไชยสุริยา) แต่บวชไปแล้วก็ยังต้องทำงานในลักษณะเดิมอยู่นั่นเอง คือหาเลี้ยงสวามีและ/หรือโอรสธิดา สองนางแรกบวชแล้วสึกตามสวามี แต่นางสุดท้ายไม่ได้สึก (ตามสวามีอีกเหมือนกัน) ถ้าหันมาดูในความเป็นจริงบ้าง หญิงไทยวัยอาวุโสเข้าเขตชรานิยมบวชชีมาแต่ก่อนกรุงศรีอยุธยาแตกแล้ว วิธีที่บวชคือนุ่งขาวห่มขาว ปลีกตัวจากธุระทางโลกไปอยู่เรือนท้ายบ้านหรือที่วัดตามสะดวก มอบให้สะใภ้ใหญ่ หรือลูกสาวเล็กซึ่งแต่งเขยเข้ามาช่วยกัน "ค้าของเก่า[1] เฝ้าเรือนหลัง" ตามธรรมเนียมไทยเดิม ดูแลกิจบ้านการเรือนแทนตัวต่อไป ถึงบัดนี้การปฏิบัติธรรมในลักษณะเช่นนี้ก็ยังทำได้อยู่ จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องจำกัดกรอบตัวเองด้วยวินัยที่เคร่งครัดยิ่งขึ้นไปอีก ยิ่งเคร่งเท่าใดก็คือต้องห่างโลกมากขึ้นเท่านั้น หญิงไทยมีอุปนิสัยที่บ่มเพาะอบรมกันมาให้ถืออุดมคติข้อหนึ่ง คือ ถือหน้าที่การอบรมลูกหลานด้วยความรักเป็นสำคัญ ยศช้าง ขุนนางพระ คือศักดิ์และสิทธิที่ได้มากับภาวะภิกษุณีไม่เป็นที่สนใจของหญิงไทยเท่าลูกผัว ชูชกแกรู้ดีว่า เรื่องนี้ผู้หญิงตัดใจไม่ขาด เป็น "เกาะแก่งกีดกั้นกระแสกุศล" จึงต้องรอเวลาให้พระมัทรีไม่อยู่ ค่อยเข้ามาขอรับบริจาคบุตรทานจากพระเวสสันดร

น่าสงสัยว่า ผู้หญิงตะวันออกคงคิดเหมือนๆ กันโดยมาก วงศ์ภิกษุณีในนิกายหินยานจึงขาดสูญสิ้นไปจนต่อไม่ติดเพราะกีดด้วยข้อบังคับที่ว่า จะบวชได้ต่อเมื่อองค์คณะของสงฆ์ครบพร้อมทั้งสองฝ่าย คือต้องมีทั้งภิกษุและภิกษุณี อย่างไรก็ตาม ใช่ว่าผู้หญิงจะไม่มีสิทธิจะบวชเสียเลย ถ้าต้องการเป็นภิกษุณีก็แสวงที่บวชในนิกายมหายานได้อยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องเรียกร้องสิทธิที่จะบวชในนิกายหินยาน ซึ่งถือตามแนวพุทธเจตนาต้องการจำกัดคณะสงฆ์ให้น้อยจำนวนแต่ให้มีคุณภาพสูง จึงเลือกรับแต่ผู้ไม่มีภาระ (ซึ่งเป็นชาย) มาฝึกฝนอย่างเข้มข้นในที่ห่างจากเครื่องเย้ายวนใจ (คือผู้หญิง) เพื่อจะได้ขัดเกลากิเลสให้บรรลุนิพพานได้เร็วที่สุดเท่าที่

---

[1] ที่ว่า ค้าของเก่า มิได้มีความหมายแต่ว่าใช้มรดกเป็นทุนในการค้าขาย หรือเก็บของเก่า (เช่น ผลไม้ในสวนเดิม) ซึ่งเป็นมรดกขายเลี้ยงชีพเท่านั้น น่าจะหมายถึงการเผยแพร่หรือสืบต่อมรดกวัฒนธรรมเดิมด้วยการอบรมลูกหลานด้วย

จะเป็นได้ ที่พระพุทธเจ้าทรงไม่ต้องการให้ผู้หญิงบวชมาแต่แรกนั้น น่าจะเป็นด้วย ประการหนึ่ง ทรงทราบดีว่าถ้าทั้งสองเพศมีโอกาสใกล้ชิดกัน เสน่ห์สตรีทรงพลังพอที่จะล่มพรหมจรรย์ของชายผู้มีจุดอ่อนโดยธรรมชาติเกือบจะทุกคราว แม้ผู้เป็นเจ้าของเสน่ห์นั้นจะมิได้มีเจตนาเลยก็ตาม และอีกประการหนึ่ง คือทรงเห็นว่าหญิงมีภาระและชำนาญในการเลี้ยงดูครอบครัวให้เป็นสุขยิ่งกว่าชายอยู่แล้ว ดังโวหารของพระชาลีในเวสสันดรชาดกฉบับกลอนเทศน์ ระบุเปรียบเทียบไว้ว่า "กุมารกุมารีใดไร้นิราศปราศจากพ่อยังแต่แม่ผู้เดียว ก็พอแลพอเหลียวชื่อว่ามีทั้งบิดาและมารดา" แต่หาก "กุมารกุมารีใดไร้นิราศปราศจากแม่ยังแต่พ่อผู้เดียว ก็สิ้นที่แลเหลียวชื่อว่าไร้ทั้งบิดาและมารดา" นั้นเป็นไร หน้าที่ที่ทรงเห็นควรมอบหมายแก่หญิง จึงน่าจะได้แก่การ "อุปการะ" สถาบันสงฆ์ตามแบบนางวิสาขามหาอุบาสิกา มากกว่าจะให้ออกบวชเสียเอง เพราะมรรคผลนั้นหญิงอาจบรรลุได้ในชีวิตครองเรือน โดยมิต้องบวชอย่างชาย (ซึ่งมีความอ่อนแอทางจริยธรรมมากกว่า จึงต้องแยกตัวออกไป) อนึ่งถ้าผู้หญิงบวชเสียหมด ภิกษุจะไปขออาหารบิณฑบาตจากใครเล่า

เท่าที่ได้กลับไปสำรวจแนวคิดและทัศนะ ตลอดจนเงาสะท้อนของวิถีชีวิตไทยเดิมในวรรณคดี สิ่งที่เห็นชัดก็คือ ทั้งชายและหญิงได้รับการอบรมให้ถือหน้าที่เป็นอุดมคติด้วยกันทั้งสองฝ่าย ดังเห็นได้จากสุภาษิตและคำพังเพยซึ่งตกค้างอยู่ในภาษาของเรา เช่น "ลูกพ่อคนเดียว หุงข้าวเหนียวเหมือนนึ่ง ลูกพ่ออีกคนหนึ่งถากไม้เหมือนหมาเลีย" หรือ "พอหมดหน้านา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก" ซึ่งสำแดงชัดว่าทั้งหญิงและชายมีหน้าที่ต้องทำด้วยกัน แม้จะไม่เหมือนกันก็ตาม เงาสะท้อนในวรรณคดีปรากฏว่า การแบ่งหน้าที่กันทำในสังคมมีลักษณะยืดหยุ่น ขึ้นอยู่กับความจำเป็นและสมรรถนะส่วนบุคคลด้วย มิใช่กำหนดด้วยเพศแต่ประการเดียว การประเมินคุณค่าของทั้งชายและหญิง นอกจากจะขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการทำหน้าที่ตามฐานะของตนแล้วก็ขึ้นอยู่กับระดับแห่งคุณธรรมเป็นสำคัญเช่นเดียวกัน กวีผู้ประพันธ์วรรณคดีมีความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นในศาสนธรรมไม่วอกแวกอ่อนไหวหรือขาดความมั่นใจอย่างคนไทยยุคปัจฉิมานุวัตร ซึ่งเกิดวิกฤตทางปัญญา หรือภยาคติกลัวว่าภูมิธรรมเดิมจะช่วยให้รอดพ้นจากเงื้อมมือของผู้ครอบครองอาวุธและองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์แปลก ๆ ไม่ได้ มาแต่ยุคที่ฝรั่งเริ่มออกล่าอาณานิคม

ในทัศนะของผู้เขียน ผู้หญิงในวรรณคดีไทย (และผู้หญิงไทยในสังคมแบบเดิม มีสถานภาพที่มั่นคงพอตัว แน่ใจว่า "ที่" ของตัวอยู่ที่ไหน และหน้าที่ของตัวคืออะไร และถ้าเฉลียวฉลาดมีสติปัญญาใคร่รู้ ก็สามารถพัฒนาตนเองได้ไม่น้อยกว่าชายระดับเดียวกัน และเป็นที่ยกย่องนับถือไม่น้อยกว่าชายด้วย บทบาทที่สังคมกำหนดให้ผู้หญิงยุคนั้น คือการเป็น "หัวใจ" หรือแกนกลางของครอบครัว ซึ่งเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคม แต่ผู้หญิงฉลาดย่อมรู้จักช่องทางที่จะควบคุมหรือบริหารสังคมทั้งสังคมได้จากใจกลางของครอบครัวนั้นเอง และสามารถทำให้ผู้ชายยินยอมด้วยดี โดยไม่ต้องใช้วิธีต่อต้านเรียกร้องสิทธิให้ "ไก่ตื่น" แต่อย่างใด ผู้ชายไทยอย่างน้อยในวรรณคดี เช่น ท้าวสามล ก็ยอมรับนับถือหรือออกจะคร้ามปัญญาของผู้หญิงอยู่ไม่น้อย ไม่ได้ถือว่าหญิงโง่กว่าชายเสมอไปหรอก เท่าที่ปรากฏนั้น ดูเหมือนผู้หญิงจะทำอะไรก็ทำได้ ผู้ชายไม่ว่า ขอแต่ว่าจงใช้วิธีที่แนบเนียนอ่อนโยน ยก ๆ ให้ชายเป็นผู้นำเสียหน่อย อย่าออกมา "หักหน้า" กันจัง ๆ หรืออย่ามาทำให้ "เสียหน้า" ก็แล้วกัน

ก็แค่ปล่อยให้ผู้ชาย "ออกหน้า" แสดงท่าเป็นผู้นำเท่านั้น ผู้หญิงไทยยุคก่อนซึ่งกุมทั้งกระเพาะและกระเป๋าเงินของครอบครัวไว้มั่นคงไม่เห็นจะเดือดร้อนอะไร เพราะรู้ว่าสถานภาพที่แท้ของตนมิได้ต่ำกว่าสามีเลย

สักน้อย แม้ปรากฏลักษณ์ในทัศนะของฝรั่งหรือคนที่คิดแบบฝรั่งจะดูเหมือนด้อยกว่าหรือเป็น "ช้างเท้าหลัง" อย่างมักจะมีผู้ตีความไปในทางไม่ดีก็ตาม

แต่อย่าลืมนะว่า ที่จริงเท้าหลังคือเท้าที่ทำให้ช้างยืนยันได้เต็มตีน และยั้งตัวมิให้ตกเหวได้ด้วย

คนแต่ก่อนไม่ได้ดูถูก "เท้าหลัง" คนปัจจุบันต่างหากที่เป็นเช่นนั้น แล้วหลายคนเผลอย้อนกลับไป "หา" ว่าเป็นปัญหาของคนในอดีตทั้งๆ ที่ยังไม่ได้ศึกษาอดีตและรากเหง้าของตัวอย่างทั่วถึงและถ้วนถี่เพียงพอเลย ก็รีบดูหมิ่นบรรพสตรีว่าโง่เขลาอ่อนแอเสียแล้ว เพราะด่วนรับกรอบทัศนะตะวันตกมาใช้วิพากษ์วัฒนธรรมของตัวเอง

ปัญหาสิทธิสตรีของไทยเกิดขึ้นเมื่อผู้หญิงไทยได้เรียนรู้และรับทัศนะอย่างฝรั่งมาใช้ระหว่างก้าวลงจากบัลลังก์ในครอบครัว ลงมาสู่สังเวียนแห่งวิชาชีพเดียวกับผู้ชาย จนเกิดการเปรียบเทียบไม่เพียงเทียบตัวเองกับแหม่ม และเทียบชายไทยกับฝรั่ง แต่เลยไปเทียบสัมพันธภาพระหว่างหญิงกับชายด้วยแนวคิดเชิงแข่งขันแบบเดียวกับสตรีตะวันตกไปด้วย ถ้าเข้าใจไม่ผิด หญิงไทยกลุ่มแรกที่ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการที่ผู้ชายเป็นฝ่าย "เอาเปรียบ" ผู้หญิง คือ นักเขียนหญิงกลุ่มแรกอย่าง ดอกไม้สด ร.จันทพิมพะ และสตรีอุดมศึกษาช่วงสงครามโลก ซึ่งหลายคนเป็นนักเขียน นักคิด และ/หรือนักประพันธ์ด้วย อาทิ อาจารย์สมศรี สุกุมลนันทน์ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ และศุภร บุนนาค ภาพผู้หญิงในงานเขียนของท่านเหล่านี้ ย่อมมีปรากฏรูปและการประเมินคุณค่าที่ต่างไปจากภาพในอดีตวรรณคดีเป็นธรรมดา เพราะสร้างขึ้นในสมัยที่สังคมไทย "พัฒนา" ไปตามแนวคิดวัตถุนิยมของตะวันตกเสียแล้ว

การนำภาพสะท้อนของสตรีไทยสองยุคมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ น่าจะช่วยให้เกิดแง่คิดที่เป็นประโยชน์ได้มาก แต่น่าเสียดายที่เราไม่มีเวลาพอที่จะทำได้ในตอนนี้ สิ่งที่ผู้เขียนอยากจะฝากไว้พอเป็นเครื่องเร้าความคิดของผู้สนใจสตรีศึกษา ก็คือโวหารของกวีไทย ซึ่งแม้จะเป็นชาย ก็กล่าวสัจธรรมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเพศไว้ได้อย่างแม่นตรงและกระชับยิ่ง ว่า

อันที่จริงหญิงก็ม้วยลงด้วยชาย ชายก็ตายลงด้วยหญิงจริงฉะนี้

ถ้าเอาแต่แข่งขัน แย่งกันเป็น "เท้าหน้า" เราก็อาจเป็นอย่างที่ท่านว่าทั้งสองฝ่าย แต่ถ้าแบ่งหน้าที่กันทำด้วยไมตรีจิตตามภูมิปัญญาไทยอย่างที่วรรณคดีของเราเสนอแนะไว้ สังคมไทยก็น่าจะก้าวหน้าและประสบสันติสุขได้ตามแบบของเรา (ถึงแม้จะไม่ร่ำรวยอย่างฝรั่งก็จะเป็นไรไปเล่า)

ขอแถมข้อสังเกตชวนคิดไว้สักข้อหนึ่ง คือภาษิตฝรั่งที่ว่าไว้ว่า เบื้องหลังชายผู้ประสบความสำเร็จคือผู้หญิง นั้น ดูเหมือนจะพูดถึงความจริงเพียงครึ่งเดียว ถ้าตัดคำว่า (ผู้ประสบความสำเร็จ) ออกเสีย จึงจะเป็นความจริงโดยสมบูรณ์ เพราะเบื้องหลังชายทุกผู้ไม่ว่าจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว ก็มีผู้หญิงเป็นเหตุหรือปัจจัยทั้งสิ้น ตั้งแต่ไหนและไรมาจนบัดนี้

ปัญหาของผู้หญิง ส่วนหนึ่งก็เกิดจากฝีมือของผู้หญิงด้วยกันนี้เอง

ขอขอบคุณโครงการสตรีศึกษา ที่ช่วยเปิดโอกาสให้ผู้หญิงศึกษาตัวตนและความเป็นมาของตัวเองได้สะดวกขึ้น เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องและแจ่มชัด

ภาคผนวก

ปัญหาในการเสวนา

ก. มีผู้วิจารณ์ว่า ลิลิตพระลอเป็นวรรณคดีที่ไม่เหมาะสมจะนำมาให้เด็กเรียนในระดับมัธยมศึกษาปลาย เพราะส่วนมากเป็นบทโอ้โลม ยั่วยุทางเพศ แต่ที่จริงลิลิตนี้ได้รับยกย่องเพราะไพเราะดีเด่นทั้งเนื้อเรื่องและโวหารการประพันธ์ เรื่องของความรักก็มีหลายรูปแบบมิใช่หรือ ขอความคิดเห็นเพิ่มเติมด้วย

ตอบ เห็นด้วยในแง่ที่ว่าลิลิตพระลอมีคุณค่าในแง่อื่นอีกมาก มิใช่เด่นแต่โวหารเชิงสังวาส แต่แสดงถึงกิเลสและคุณธรรมของมนุษย์ที่ลึกซึ้งซับซ้อนสมจริงมากในเชิงเหตุและผล บทพรรณนาฉากสังวาสนั้นเป็นส่วนน้อย ไม่ใช่ส่วนมาก แต่ที่ดูเด่นเพราะอยู่ใกล้จุดจบ เป็นเหตุของวิบากที่สมควรแก่กรรม คือความตายที่ชวนตระหนกแต่น่ายกย่องในความกล้าหาญ กวีเข้ารหัสไว้แนบเนียนรัดกุม ไม่เห็นว่าเป็นเรื่องลามกที่ต้องซ่อนเร้นตามความคิดแบบวิกตอเรียนของฝรั่ง แต่ก็ไม่เห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญสุดยอดของชีวิต (ก็เพราะพระลอพระเพื่อนพระแพงหลงผิดไปเช่นนี้มิใช่หรือ จึงต้องจ่ายชีวิตของตนเป็นการชดเชย) ความรักเป็นธรรมชาติ กวีไทยจึงยอมรับว่า

"อันที่จริงหญิงกับชายย่อมหมายรัก มิใช่จักตัดทางที่สร้างสม
แม้จะรักรักไว้ในอารมณ์ อยากรักชมนอกหน้าเป็นราคี"
(สุภาษิตสอนหญิง)

ท่านไม่ห้ามใจรัก เพียงแต่สอนให้รู้จักวางตัวให้มีค่า ไม่ง่ายจนถูกดูหมิ่นเท่านั้น

เราคงไม่ต้องกลัวว่าเด็กจะนำพระลอไปใช้เป็นแรงบันดาลใจเรื่องเพศสัมพันธ์ วัยรุ่นหนุ่มสาวมีทางเรียนรู้อื่นนอกวรรณคดีเกินพอ ครูผู้สอนเสียอีกอาจอยู่ในขนบคิดรักนวลสงวนงามมากกว่า แต่ปัญหาอยู่ที่วิธีการสอน อาจต้องสอนเชิงเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างวิธีคิด และวิถีชีวิตตลอดจนการแก้ปัญหาชีวิตและสังคมในสมัยโบราณกับปัจจุบัน บางอย่างคนโบราณอาจจะฉลาดและเข้มแข็ง เสียสละ หรือใจถึงกว่าคนสมัยนี้ วิธีที่ท่านใช้รักษาสมดุลสังคมอาจได้ผลถาวร หรือยืนยงกว่าวิธีที่เรารับมาจากฝรั่งก็ได้ อย่าด่วนโยนมรดกวัฒนธรรมทิ้งทั้งแพ็คเกจโดยมิได้ศึกษาและเลือกสรรเสียก่อน

ข. ระหว่างชายและหญิงในวรรณคดี ใครเลวกว่ากัน

ตอบ ผู้ตอบเห็นว่าวรรณคดีไทยสะท้อนภาพจากมุมมองที่ค่อนข้างเป็นกลางและสมจริง ทั้งชายและหญิงมีทั้งข้อดีและข้อด้อยพอ ๆ กันตามลักษณะปกติของสามัญมนุษย์ที่ไม่สมบูรณ์แบบ บ้างโง่ บ้างฉลาด หรือโง่บ้างฉลาดบ้างตามกาลและสถานการณ์ คนฉลาดที่ไม่มีจริยธรรมกำกับใจ คือฝ่ายผู้ร้ายที่คอยเอาเปรียบคนโง่เสมอ ผู้หญิงที่เป็นฝ่ายกระทำก็มี อย่างนางวาลีซึ่งสมัครเข้ารับราชการ "ฝ่ายใน" เพื่อใช้ปัญญาช่วยให้นางสุวรรณมาลีลาบวชมาอภิเษกกับพระอภัยมณี และทำศึกจนสามารถสังหารอุศเรนให้อกแตกตายด้วยอาวุธคือวาจา ที่นางต้องตายตามไป (ในเรื่องว่าเพราะปิศาจอุศเรนแก้แค้น) น่าจะตีความได้ว่า เพราะถึงอย่างไรนางก็มีจิตใจอ่อนโยน สยองต่อการฆ่าอย่างหญิงโดยทั่วไปนั่นเอง

ในวรรณคดีไทย ตัวละครทั้งต้องรับวิบากจากกรรมที่ตนก่อเสมอ ไม่มีผู้ใด "ลอยนวล" พ้นผิดไปได้ ไม่ว่าจะเป็นท้าวพระยาหรือสามัญชน แต่การที่จะประเมินน้ำหนักของโทษหรือวิบากให้ชัด ต้องเรียนรู้ขนบ หรือ

วิธีคิดของโบราณเสียก่อนจึงจะเข้าใจถูกต้อง เพราะมาตรฐานความดีชั่วถูกผิดของปัจจุบันที่รับมาจากตะวันตกไม่เหมือนดังที่เคยเป็นมา

ค. ใน ร. 6 ยังมีคำกล่าวที่รู้จักกันดีว่า "หญิงเป็นควาย ชายเป็นคน" ซึ่งแสดงความคิดว่า สิ่งที่ผู้หญิงทำจะถูกหาว่าผิดจากกรอบของสังคมสมัยนั้น เหตุผลส่วนหนึ่งอาจมาจากวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลให้ (ผู้หญิง) ไม่ค่อยกล้าแสดงออก อยากถามว่าผู้หญิงได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมมากน้อยเพียงไร และมีอิทธิพลจากปัจจัยใดทำให้ผู้หญิงไทยเปลี่ยนแปลงไปจากความคิดเดิม

ตอบ คำกล่าวที่ว่านั้นดูเหมือนจะมีมาก่อน ร. 6 แล้วด้วยซ้ำ ในพระราชกระแส ร. 4 เกี่ยวกับอำแดงเหมือนก็ดูจะมีอยู่ในบริบทที่วิจารณ์กฎหมายเก่าว่ามักเห็นผู้หญิงด้อย (โดยเฉพาะในเชิงปัญญา) กว่าชาย นัยที่แฝงอยู่คือผู้ทรงวิจารณ์ก็ไม่เห็นด้วยกับสำนวนนั้น แต่ถึงอย่างไร ความหมายของสำนวนก็ไม่ถึงขนาดที่ว่าทุกอย่างที่ผู้หญิงทำจะเป็นเรื่องผิดเสมอไป

อนึ่ง ข้อที่ว่าผู้หญิงไม่ค่อยกล้าแสดงออกนั้น ไม่เป็นความจริง ทั้งในวรรณคดีและในความเป็นจริงของอดีตสมัย ผู้หญิงก็มีและได้ใช้โอกาสแสดงสติปัญญาและความรู้สึกไม่น้อยกว่าชายเลย เพียงแต่วิธีการแสดงออกบางทีไม่เหมือนกับสตรีไทยในปัจจุบันเท่านั้นเอง

ปัจจุบัน ผู้หญิงไทยเปลี่ยนแปลงไปมากในด้านวิธีคิด ซึ่งหันไปเรียกร้องสิทธิเสมอภาคอย่างเปิดเผยในฐานะคู่แข่งขันของชายซึ่งอยู่ในสังเวียนการงานเดียวกัน นับแต่การศึกษามวลชนตามแบบตะวันตก ชักจูงหญิงให้ก้าวออกจากใจกลางครอบครัวมาสู่โลกของผู้ชายและยอมรับมาตรฐานการดำรงชีวิตแบบผู้ชาย แทนที่จะอยู่ในโลกซีกเดิมของผู้หญิงซึ่งต่างจากผู้ชายทั้งลักษณะและมาตรฐาน แต่ตรงกันที่แก่นสารของจริยธรรมและคุณธรรม

นอกจากนั้น การที่สังคมไทยหลังสงครามโลกหันไปตามกระแสวัตถุนิยม - อุตสาหกรรมจนเต็มรูปและละทิ้งค่านิยมทางคุณธรรม/จริยธรรมตามหลักศาสนา (โดยเฉพาะหลักการแห่งสันโดษ) เพราะเข้าใจผิดว่าเป็นเครื่องขัดขวางความก้าวหน้าของประเทศ ก็ยิ่งทำให้ผู้หญิงและเด็กมีปัญหามากขึ้น เพราะเมื่อผู้หญิงต้องออกมาเรียนและทำงานนอกบ้านอย่างผู้ชาย ไม่ได้เรียนและทำงานอยู่กับบ้านอย่างในอดีต เวลาที่จะดูแลอบรม ขัดเกลา และสั่งสมมรดกวัฒนธรรมให้แก่ลูกหลานย่อมลดลง ยิ่งสนใจสิทธิส่วนตนมากเท่าไร ความตั้งใจที่จะบำเพ็ญหน้าที่เพื่อสังคมให้สมบูรณ์จากภายในครอบครัวอย่างบรรพสตรีย่อมน้อยลงเป็นธรรมดา ผู้หญิงจำนวนมากที่ยังถือคุณค่าแบบเดิม ๆ อยู่ จะโดยรู้หรือไม่รู้ตัวก็ตาม ได้พยายามปรับใช้คุณค่านั้นในกิจกรรมการ "สังคมสงเคราะห์" ร่วมกับผู้ชาย ซึ่งก็ได้ผลไม่น้อย แต่ดูเหมือนยังไม่พอแก่ความต้องการของสังคม อาจเป็นเพราะยังปรับบทบาทให้เข้ากับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปไม่ได้พอดี แต่เรื่องนี้ผู้ชายก็มีปัญหาด้วยเช่นกัน และการแก้ไขปัญหาของสังคม ทั้งชายและหญิงต้องศึกษาให้รู้ถึงเหตุและร่วมมือกันแก้ จึงจะได้ผล

ง. อยากให้ช่วยวิพากษ์จิตรกรรมฝาผนังไทยที่มีการวาดภาพร่วมเพศ

ตอบ ภาพทำนองที่กล่าว มักปรากฏอยู่ในส่วนที่ไม่เด่นชัด เป็นเชิงชายขอบผนัง แสดงกิจปฏิบัติของ "ชาวบ้าน" หรือชาววังระดับบริวารชน ด้วยเจตนายั่วเร้าอารมณ์ขันของผู้มองเห็น เป็นขนบคิดทำนองเดียวกับ

ที่ประยูร จรรยาวงศ์ สรุปเป็นโวหารว่า "สัปดนวันละนิด จิตแจ่มใส" แสดงให้เห็นว่า จิตรกรมิได้เห็นกิจกรรมเพศสัมพันธ์เป็นของชั่วร้าย แต่ในขณะเดียวกันก็เห็นว่าการทำกิจกรรมนั้นอย่างเปิดเผยไม่ใช่เรื่องควรชื่นชมยกย่องแต่อย่างไร จึงมิได้นำมาเป็นภาพกิจกรรมของตัวเอก

ในวรรณคดีมีบทสังวาสของตัวละครหลายแบบหลายระดับ ถ้าเป็นชาวบ้านอย่างระเด่นลันไดกับนางประแดะ พลายแก้วกับสายทอง ก็โลดโผนมากสักหน่อย แต่ถ้าเป็นพระรามกับนางสีดา อิเหนากับนางบุษบา ฯลฯ ก็ประณีตแนบเนียน สุภาพยิ่งขึ้น ตามความเหมาะสมทางสถานภาพของตัวละคร พูดง่ายๆ ก็คือ กวียึดเกณฑ์กาลเทศะและบุคคลเป็นกรอบสำหรับสร้างความแยบยลของกระบวนพรรณนาให้สมจริง เพราะสังคม (อย่างน้อยสมัยนั้น) ถือว่า คนยิ่งสถานะสูงหรือเป็น "ผู้ดี" ยิ่งต้องประณีตขัดเกลาในด้านความคิด วาจา และกิริยามารยาท ไม่ปล่อยตัวตามอำเภอใจอย่าง "ไพร่"

จ. อยากให้นิยามคำว่า "ความสำส่อน" ในวรรณคดีไทย มีหรือไม่ที่ตัวละครแสดงพฤติกรรมสำส่อนอย่างเห็นได้ชัด

ตอบ คำว่า "ความสำส่อน" ถ้าจำกัดเฉพาะในบริบทที่เกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ทางเพศ[1] หมายถึงความมักมากในเพศสัมพันธ์ โดยไม่เลือกและไม่จำกัดจำนวนคู่ร่วมเพศรส นับเป็นโทษสมบัติที่พึงรังเกียจในทัศนคติของกวีไทย เช่นเดียวกับคนไทยโดยทั่วไป ในวรรณคดีตัวละครที่สำแดงตนว่าเป็นผู้มักมากในกาม หรือไม่อิ่มในการหาคู่ มักประสบชะตากรรมที่เลวร้ายทั้งชายและหญิง เช่น ท้าวสันนุราชที่ถูกพหลวิชัยลวงผลักลงกองไฟในพิธีชุบตัว หรือนางสำมะนักขา ซึ่งถูกพระลักษมณ์ตัดกรรอนบาทเสียนั้น เป็นต้น ที่เห็นชัดก็คือตัวละครชายที่มีเมียมากกว่าหนึ่ง ไม่ว่าจะอยากมีเองหรือไม่ก็ตาม ต้องประสบปัญหาที่เกิดจากความมากเมียนั้นเสมอ เช่น ท้าวทศรถ ซึ่งต้องตายเพราะนางไกยเกษีนั้นเป็นไร นี่เป็นตัวละครข้างฝ่ายดีเสียด้วยซ้ำ เพราะฉะนั้นชะตากรรมของทศกัณฐ์ผู้ระเริงในการมากชู้หลายเมีย ย่อมไม่ต้องสงสัยเลย

ที่น่าคิด คือปรากฏการณ์สมัยเราที่เกิดการพลิกกลับของค่านิยมเชิงจริยธรรม จากการยึดมั่นในมาตรฐาน "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" มาสู่ "ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป" จากความถูกต้องยุติธรรมสำหรับสังคม มาสู่สิทธิตามอำเภอใจของตน ปรากฏการณ์นี้เห็นชัดในการวิพากษ์วิจารณ์วรรณคดีด้วยขนบคิดที่ต่างจากบรรพบุรุษ เช่น การเสนอหัวข้อเสวนาในทำนอง ขุนช้างดีกว่าขุนแผน หรือ ทศกัณฐ์ดีกว่าพระราม เป็นต้น อย่างกรณีแรก ผู้เสนอรับเอามุมมองของนางวันทอง มาผนวกกับความคิดเรียกร้องสิทธิประโยชน์เฉพาะตน เห็นขุนช้างดีกว่าเพราะรักวันทองคนเดียว โดยลืมพิเคราะห์ไปว่า ความรักที่เห็นแก่ตัวของขุนช้างนั้นแลเป็นปัจจัยหลักที่ลากวันทองมาสู่ตะแลงแกง และทำความเดือดร้อนให้คนอื่นทั่วไป ขุนช้างถึงแก่ตั้งใจฆ่าพลายงามเสียแต่ยังเป็นเด็กด้วยซ้ำ เพื่อจะได้ "ครอบครอง" นางวันทองอย่างสมบูรณ์

ส่วนขุนแผนนั้น ในเรื่องส่วนตัวหรือความสัมพันธ์ในครัวเรือน นับได้ว่าล้มเหลวไม่น้อยกว่าขุนช้าง ถึงมีเมียมากกว่า โดยสะดวกกว่า ก็มิใช่มีความสุขมากกว่า แต่ขุนแผนยังมีอุดมคติในการครองชีวิตด้านอื่นด้วย

---

[1] คำนี้ในบริบททั่วไปมีความหมายว่า ไม่จำกัด หรือจำกัดไม่ได้ เช่น (อย่า) คบคนสำส่อน หรือที่นี้ผู้คนสำส่อนไปมามาก ไม่รู้ใครเป็นใคร

เช่น ขุนแผนเป็นมิตรที่ดีต่อขุนช้าง มีความกตัญญูรู้คุณต่อพระพิจิตร และจมื่นศรี ทั้งมีความจงรักภักดีมั่นคงต่อพระพันวษา (ไม่น้อยกว่าที่หมื่นด้งนครจงรักต่อพระเจ้าติโลกราชในยวนพ่าย) คุณสมบัติที่ว่านี้เองทำให้คนโบราณเห็นว่าขุนแผนดีกว่าขุนช้าง ซึ่งไม่ได้ทำความดีอื่นใดนอกจากบำรุงนางวันทองด้วยทรัพย์สิน

เราต่างจากบรรพบุรุษ เพราะใช้มุมมองที่เห็นแก่ประโยชน์ของปัจเจกชนมากกว่าใช่หรือไม่

บรรณานุกรมสังเขป

กรมศิลปากร (ผู้ชำระ), *ขุนช้างขุนแผน* (พิมพ์ครั้งที่ 16), กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2533.

กรมศิลปากร (ผู้ชำระ), *บทละครนอกพระราชนิพนธ์ ร. 2* (พิมพ์ครั้งที่ 5), กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร, 2513.

กรมศิลปากร (ผู้ชำระ), *บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ ร. 1* (พิมพ์ครั้งที่ 9), กรุงเทพฯ : โสภณการพิมพ์, 2540.

กรมศิลปากร (ผู้ชำระ), *วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)*, กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2516.

กรมศิลปากร (ผู้ชำระ), *วรรณคดีอยุธยา (3 เล่ม)*, กรุงเทพฯ : รุ่งศิลปการพิมพ์, 2529.

กรมศิลปากร (ผู้ชำระ), *เวสสันดรชาดกฉบับกลอนเทศน์*, กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2511.

กรมศิลปากร (ผู้ชำระ), *อิเหนา บทละครพระราชนิพนธ์ ร. 2*, (พิมพ์ครั้งที่ 13), กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2528.

ธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), พระ, *ปริทรรศน์เวสสันดรชาดก*, กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528.

ศรีสุนทรโวหาร, พระยา, มูลบทบรรพกิจ (พิมพ์ครั้งที่ 8), กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร, 2514.

ศุภร บุนนาค, *รสลิน* (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพฯ : รวมสาส์น, 2512.

ศุภร บุนนาค, *สมบัติกวี ขุนช้างขุนแผน* (พิมพ์ครั้งที่ 2), กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2516.

ศุภร บุนนาค, *สมบัติกวี อิเหนา*, กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2539.

สมศรี สุกุมลนันทน์, *สมศรี สุกุมลนันทน์* (พิมพ์ครั้งที่ 2), กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี, 2541.